

MUSEVİLİKTE SANAT VE ESTETİK ANLAYIŞI

Rasim BAŞAK¹

ÖZET

Ülkemizde, güzel sanatlar eğitiminde Batı ve Türk-İslam gelenekleri ve estetik anlayışından bahsedilirken, Musevi estetiği ve sanat anlayışı üzerinde durulmayan, pek bilinmeyen bir alan olmuştur. Üç semavi dinden biri olan Musevilğin, Hristiyanlık ve İslamiyetle de ilişkili olduğu düşünüldüğünde, bu konunun üzerinde durulması gereken bir konu olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Bu araştırma literatür tarama yöntemiyle gerçekleştirilmiş, estetik, felsefe, sanat, din ve kültürel yaklaşımları esas almış kuramsal bir araştırmadır. Genel olarak, Musevi estetik anlayışının ortaya konulmasına yönelik olarak yapılandırılmış bu çalışmanın çok üzerinde durulmayan bir konuya ışık tutarak katkıda bulunduğu düşünülmektedir. Musevilikte sanat denildiğinde akla gelen, acaba “Musevi sanatı diye bir kavram olabilir mi?” sorusudur. Belli üslup özellikleri, kültürel bakış ve anlayış, dünya görüşü, dini anlayış gibi faktörlere bağlı olarak belirli kültürlerin sanat anlayışları bazen belirli bir estetik anlayış ve sistemi, sanata belirli bir perspektiften bakışı da tanımlayabilmektedirler. Yaygın sanat tarihi yaklaşım ve geleneklerinde, Musevi Sanatı, kültürel veya ulusal sanat kimliği veya bir tanımlama olarak görülmez (Silver & Baskind, 2011). Bu yazıda eğer bir Musevi Sanatı varsa bu nasıl tanımlanabilir den ziyade, Musevilik dininin dünyaya, hayata bakışı ve bu çerçevede sanata, daha özel olarak da görsel sanatlara bakışı anlaşılmasına çalışılmıştır. Musevilikte temel inanış “Bütün alemlerin yaratıcısı” inancına dayanır, ve normativ Musevilğin yasaları (*halachah*) sadece Musevilere değil bütün insanlara ilişkin estetik anlayış da dahil pek çok görüş ve kural sunar. Kant ve Hegel Musevileri, kendilerini sözle ifade eden, soyut ifade ve tektanrıcılığı, materyalcilik ve sanat objelerinin muhtemel putlaştırılmasına tercih eden bir millet olarak tanımlar (Silver & Baskind, 2011). Solomon (1901) da benzeri şekilde Musevilerin büyük liderlerinin her zaman doğal formların, özellikle de insan formunun sanatsal ifadesine karşı olduğunu söylemiştir. Musevilikteki tasvir ve putlaştırma yasağına ilişkin kurallar temelini 16. YY. din adamı (*Rabbi*) Joseph Karo’nun ortaya koyduğu kurallardan (*Shulchan Aruch*) alır. Buna dayanılarak yapılmış bugünkü Tasvire yönelik Musevi kuralları *Yoreh De’ah* (putlar yasası) sekiz paragraftan oluşur (Schwarzschild, 1975).

Anahtar Kelimeler Musevi sanatı, Musevi estetiği.

¹ Yrd.Doç.Dr. Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Resim-İş Eğitimi ABD, Bursa, rasimbacak(at)uludag.edu.tr
Ph.D., Assistant Professor. Uludağ University-Bursa, Turkey

ART AND AESTHETICS IN JUDAISM

ABSTRACT

When it comes to art and aesthetics, Judaism, and Aesthetics in Judaism has often been ignored in Turkish Art literature. Judaism is one and oldest of the three big religions and therefore is related to Christianity and Islam. This paper is based on a literature review in relation to aesthetics, philosophy, fine arts, religion and cultural perspectives; and it contributes to body of literature especially in Turkey by means of discussing an often unknown topic, Aesthetics in Judaism.

When it comes to art in Judaism, the question often remains, "Is there such a concept as Judaic Art?". Certain stylistic characteristics, cultural perspectives and understanding, worldview, and religious view may define certain cultures' art; and it also describes aesthetical canon, taste and understanding within these perspectives. In art historical tradition and approaches, Judaic art often has not been seen as a cultural definition, neither as identity or a definition (Silver & Baskind, 2011). The reasons for this traditional view are explained in this paper. Rather than defining Judaic Art, if it exists; in this paper, the view of Judaism within meaning of life, art, especially fine arts are explained through Judaic perspectives and religious canon.

Essence of faith in Judaism is based on "One and only creator of universes". The rules of normative Judaism (*halachah*) give rules and views for not only Jews but also for all human beings about life and also aesthetics. Kant and Hegel described Jews as a community of oral tradition that preferred abstract expressions and monotheism over materialism and possible idolatry of art objects and artifacts (Silver & Baskind, 2011). Likewise, Solomon (1901) mentioned that great leaders of Jews had been against artistic representations of natural forms, humans and living souls. Rules of prohibition about representations in Judaism are rooted to Sixteenth Century, Rabbi Joseph Karo's doctrines (*Shulchan Aruch*). Based on these doctrines today's rules of representation, *Yoreh De'ah*, consisted of eight paragraphs in Judaism (Schwarzschild, 1975).

Keywords: Art in Judaism, Aesthetics in Judaism.

Başak, Rasim. "Musevilikte Sanat ve Estetik Anlayışı". *idil* 5.21 (2016): 477-490.

Başak, R. (2016). Musevilikte Sanat ve Estetik Anlayışı. *idil*, 5 (21), s.477-490.

MUSEVİLİKTE SANAT VE ESTETİK

Musevilikte sanat denildiğinde akla gelen, acaba “Musevi sanatı diye bir kavram olabilir mi?” sorusudur. Belli üslup özellikleri, kültürel bakış ve anlayış, dünya görüşü, dini anlayış gibi faktörlere bağlı olarak belirli kültürlerin sanat anlayışları bazen belirli bir estetik anlayış ve sistemi, sanata belirli bir perspektiften bakışı da tanımlayabilmektedirler. “Türk-İslam Sanatı”, “İslam Sanatı” örneklerinde olduğu gibi. Yaygın sanat tarihi yaklaşım ve geleneklerinde, Musevi Sanatı, kültürel veya ulusal sanat kimliği veya bir tanımlama olarak görülmez (Silver & Baskind, 2011). Bunun anlaşılabilir sebepleri bu yazıda ortaya konulmaktadır. Bu yazıda eğer bir Musevi Sanatı varsa bu nasıl tanımlanabilir, Musevilik dininin dünyaya, hayata bakışı ve bu çerçevede sanata, daha özel olarak da görsel sanatlara bakışı anlaşılmalı çalışılmıştır. Aynı soru Hristiyanlık için de düşünülebilir. Bir Hristiyan Sanatı var mıdır? Hegel’e göre bir Hristiyan Sanatından bahsetmek mümkündür ve bunu anlayabilmek için Hegel, genel estetik sorular sorarak konuya başlamak yerine, Hristiyanlığın genel felsefesi doğrultusunda sanata bir bakış getirip, yorumlar (Schwarzschild, 1975).

Şekil 1: Davud'un Yıldızı (Kalkanı), Süleyman'ın Mührü

Musevilikte temel inanış “Bütün alemlerin yaratıcısı” inancına dayanır, ve normativ Musevilik’in yasaları (*halachah*) sadece Musevilere değil bütün insanlara ilişkin estetik anlayış da dahil pek çok görüş ve kural sunar. Musevilikte sanata genel bakış, temel olarak putların ve tasvirin yasağına dayanır. Bu tasvir ve putlaştırma yasağı genel bir yasak olmayıp, özel olarak hangi şartlarda nelerin yasaklandığı takibeden paragraflarda açıklanacaktır. Yaygın inanışla Musevilikteki tasvir ve putlaştırma yasağı, Musevilere genel bakışı da tarih boyunca etkilemiştir. Kant ve Hegel Musevileri, kendilerini sözel olarak ifade eden, soyut ifade ve tektanrıcılığı,

materyalcilik ve sanat objelerinin muhtemel putlaştırılmasına tercih eden bir millet olarak tanımlar (Silver & Baskind, 2011). Solomon (1901) da benzeri şekilde Musevilerin büyük liderlerinin her zaman doğal formların, özellikle de insan formunun sanatsal ifadesine karşı olduğunu söylemiştir. Musevilikteki tasvir ve putlaştırma yasağına ilişkin kurallar temelinin 16. YY. din adamı (Rabbi) Joseph Karo'nun ortaya koyduğu kurallardan (*Shulchan Aruch*) alır. Buna dayanılarak yapılmış bugünkü Tasvire yönelik Musevi kuralları *Yoreh De'ah* (putlar yasası) sekiz paragraftan oluşur (Schwarzschild, 1975). Tasvir ve putlaştırmaya ilişkin burada açıklanacak olan bilgiler genel estetik ve Schwarzschild (1975)'in yorumlarına dayanılarak elde edilmiştir. Ancak özellikle belirtmek gerekir ki, Musevilikte görsel sanatlar değil, putlaştırma yasaklanmıştır (Silver & Baskind, 2011), Rosenweig de aynı şekilde İkinci Emir'in bir yorumu olan genel bir tasvir yasağının benimsendiği Alman-Musevi etik monoteist geleneğini reddeder (Batnitzky, 1999). Tasvirlerin ve sembollerin kullanımında takibeden kurallar ve yaklaşımlar vardır:

1. Her şeyden önce tapınmak amacıyla yapılmış her türlü tasvir ve objelerin kullanımı ve haz amaçlı kullanımı yasaklanmıştır.

2. Ayrıca devlet gücünü ve otoritesini gösteren her türlü sembol de yasaklanmıştır. Bu yasaklananlara örnek olarak devlet binalarının önüne konan semboller, kürsüler, küreler, kartal, kılıç, taç, yüzük gibi semboller verilebilir. Ayrıca bu görsellerin kısmi parçalarının kullanımı da, eğer tamamıyla bir uzvu gösteriyorsa yasaktır.

3. Güneş, ay ve mitolojik hayvanlar gibi semboller eğer Musevi olmayanlar tarafından dahi tapılıyorsa veya önünde eğiliniyorsa veya böyle bir şüphe mevcutsa yasaktır. Eğer bu objeler herhangi bir şekilde önünde eğilme şeklinde kullanılmıyorsa yasaklanmamıştır. Ancak daha katı bir Musevi anlayışına göre, bu gruptan objeler, önünde halihazırda eğilmeseler bile yasaktır.

4. Yaratıcının varlığına ilişkin ve kutsal varlıkların (*shechinah*) resminin ve tasvirlerinin herhangi bir şekilde yapılması yasaktır. Mesela birbirine bakan dört yüz tasviri veya meleklerin tasviri yasaktır.

5. Bir insan sureti ve figürü tasviri yapmak ve yaptırmak yasaktır, Musevi olmayan biri tarafından yapılması dahi yasaktır. Eğer bu tasvirler Musevi olmayan biri tarafından yapılmışsa, bir Musevinin bu tasvirlerle dini bakımdan uzun süre ve düşünerek bakması da yasaktır.

6. Beşinci maddede bahsi geçen tasvir yasağı sadece rölyef şeklinde yapılmış olanlar için geçerli olup, kazınarak veya dikişle yapılmış olanlar veya duvara boyanmış olanlar yasak değildir.

7. Bu bahsi geçen tasvirler her ne şekilde yapılmış olursa olsun, eğer araştırma, öğrenme, öğretme veya astronomik amaçlarla yapılmış ise yasak değildir.

8. Bahsi geçen figür ve tasvirler eğer bütün olarak yapılmışsa yasaktır. Mesela iki gözü, burnunun tamamı, iki kulağı, bütün bir vücudu ile tam olarak bir insan tasviri yasaktır. Eğer bu tasvirler kısmi ve yarım vücut parçalarından oluşuyorsa, veya deforme edilmiş vücut parçaları içeriyorsa serbesttir. Mesela yandan bir gözü gözüdür şekilde bir insan figürü yasak değildir. Musevilik tarihi boyunca bu tür eksik uzuvlar yoluyla tasvirler, tercih edilen sanatsal bir ifade tarzı olmuştur.

9. Bazılarına göre yasaklanmış bu tasvirler halka açık bir yerdeyse ve tapınmak gibi bir amaç şüphesi yoksa yasak değildir.

10. İnsan sureti şeklinde kabartma içeren bir mühür yüzük yasaktır ve takılamaz, ama mühür olarak kullanılmasında bir sakınca yoktur. Eğer insan sureti mühür üzerinde kazınarak yapıldıysa, mühür olarak kullanımı yasaktır. Çünkü, mühürleme yapıldığında ortaya çıkan biçim rölyef şeklini alacaktır. Böyle bir yüzüğün Musevi olmayanlarca takılmasını istemek de yasaktır.

11. Hayvanların, böceklerin, kuşların, balıkların, ağaçlar ve çimenlerin tasvirleri rölyef şeklinde olsa dahi serbesttir. Onlara tapıyormuş gibi bir görünüm doğmasın diye, hayvan tasvirlerinin sinagoglara asılması ise yasaktır.

12. Bazılarına göre, bütün uzuvları tamam değilse bir insan figürünün tasviri ve kullanımı yasak değildir.

13. Bir mabedin veya kutsal nesnelerin (7 kollu şamdan gibi) tıpa tıpa aynı ölçülerde bir örneğinin yapımı yasaktır. Bunların bazı bölümlerinin değiştirilmesi veya eksik yapılması şartı ile yapımı serbesttir. *(Dikkat edilirse, Menorah, aşağıdaki örnekte dokuz kollu olarak resmedilmiştir.)*

Şekil 2: Menorah (Yedi kollu şamdan)

14. Kavramsal-Soyut ifadelere dayalı sanat eserleri hiç bir şekilde yasak değildir.

15. Soyutlama ve formları bozma temeline dayalı yapılmış hiç bir sanat eseri yasak değildir.

16. Güneş, ay ve yıldızların tasviri yasaktır çünkü bunlar tarih boyunca tapınmak amacıyla kullanılmış nesnelerdir. Ancak *İsserles* Musevilerine göre bunlar da yasak değildir çünkü *İsserles* döneminde (16. YY) bunlar tapınmak amacıyla kullanılmıyordu artık.

17. Tanrı, insan ve meleklerin tasvirlerde yapılması Musevi inancına göre mümkün değildir.

Bunun sebebi Tanrı, insan ve meleklerin ortak özellikleri olarak bir ruh taşımalarıdır. Tanrı tamamiyle bir ruhdan oluşan bir varlıktır, dolayısıyla somut bir ifade ile tasvir edilmesi mümkün değildir. Peki, zaten tasviri mümkün olmayan bir şeyin yapılması neden yasaktır? Bunun cevabı şudur ki, ne zaman bir nesne, Tanrı, insan veya melekler olarak tasvir edilse bu ruhun materyalleştirilmesi demektir ve ondan sonra tapınmak amacıyla fetişleştirilmesi ihtimali mevcuttur. Ayrıca, böyle bir nesne, tamamiyle ruhtan oluşmayan bir nesne, Tanrı yerine konulmaktadır ki bu tam anlamıyla puta tapınmanın ta kendisidir.

Şekil 3: Musa'nın kardeşi Meryem'in Eli (Hamsa El)

Schwarzschild (1975)'e göre tasvir konusunda Musevilik ile ondan köklerini alan Hristiyanlık arasındaki fark şöyle açıklanabilir ki, Hristiyan estetikçiler sıklıkla “*the art of incarnation*”’dan bahsederler. Hristiyan dini anlayışına göre, Tanrı İsa’nın suretinde tam olarak zuhur etmiştir ki bu *Trinity* inancının ikincisini teşkil eder. Ayrıca dünyadaki çeşitli nesnelerde Tanrı somut bir şekilde zuhur etmiştir ki bu da *Trinity* inancının üçüncüsünü teşkil eder. Bu inançtan dolayı bu şekilde çeşitli nesnelerin tasviri Tanrının eksik olarak ifadesi demek değildir, Tanrı bu nesnelerde eksiksiz olarak zuhur etmiştir ve bu kutsal ruhun yeterli bir ifadesidir. Yani bu anlayışa göre eğer zamanında üç boyutlu fotoğraf mümkün olsaydı ve İsa’nın üç boyutlu bir fotoğrafı çekilmiş olsaydı, kutsal ruhun mükemmel bir şekilde somutlaşmış halini bizlere gösterebilecekti. Ruh (spirit) bu anlamda Tanrıda, meleklerde ve insanda da var olan bir şeydir ancak bir farkla ki, meleklerde ve insanlarda fiziksel veya yarı fiziksel biçimde kendini gösterebilmektedir. Musevi anlayışına göre işte bu fiziksel veya yarı fiziksel karakteristikler tasvir edilebilir. Çünkü bu fiziksel nitelikler ki, onların spiritüel/ruhani yada kutsal olmayan özellikleridir bu sebeple resmedilmelerinde de bir sakınca yoktur. Tanrının resmedilmesi ise teorik olarak mümkün değildir. Çünkü, o tamamıyla spiritüel/ruhani bir yapıdadır, onun herhangi bir fiziksel ifadesi bir yanılgı, bir kandırmaca, yanlış bir ifade olur, bu sebeple resmedilmesi doğru değildir.

Tevrat’a göre: “İnsanoğlu, Tanrı’nın bir yansıması olarak yaratılmıştır. (Gen. 1:26ff., 5:1)” Talmud’a göre (*Talmud: Musevilikte hayata ilişkin, ritüelistik kurallar ve gelenekler bütünü*) insan hakkında sıklıkla “Tanrı’nın ikonu yani doğrudan

yansıması", şeklinde bahsedilir. İnsanın diğerlerinden farkı şudur ki, Tanrı'nın bir yansıması, dünyevi bir ifadesi olduğunu kendisi de bilir. Bundan dolayıdır ki, insanın tasvirinin yapılması da uygun değildir. İnsanoğlu konusunda bir ruh ve beden ayırımından bahsetmek mümkün değildir Musevi anlayışında, insanda ruh ve beden iki ayrı kavram olarak görülmek yerine bedende zuhur etmiş ruh olarak görülmelidir. Yani insanın sadece fiziksel varlığının resmedilmesi, yanlış bir ifade olacaktır. İnsanın spiritüel doğası moral eylemler şeklinde kendini göstermektedir.

"Moral (spiritüel, ruhani) bir şeyin tasvirini yapmayacaksın!"

(İkinci Emir'in Herman Cohen ve S. Schwarzschild Yorumudur.) (Schwarzschild, 1975)

"Thou shalt not make an image of the moral subject!"(Ex. 20:4-5 and Deut. 5:8).

(Musa'ya inen On Emir'den ikincisi)

Şekil 4: Musa'ya inen On Emir

Talmud'a göre insanın tasvirinin yapılabilmesi için geriye tek bir çare kalmaktadır. İnsanın fiziksel tasviri onun doğasının eksik bir ifadesi olmaktadır. Ruh, fiziksel görüntüye resimsel olarak eklenemeyeceğine göre, bu eksikliği göstermek için fiziksel görünümünden bir şey çıkarılmalıdır, buna *"eksiklik prensibi"* adı verilir (Schwarzschild, 1975).

Bu kural gereği, Rönesans öncesi sanatta yer alan dini sembolizm, Rembrandt'ın resimlerinde figürler üzerindeki ışık oyunları, Greco veya Modigliani'nin resimlerindeki figürsel deformasyonlar Musevi anlayışı bakımından uygundur. Melissa Raphael (2006)'e göre bu prensip ve Antik Yunan estetik anlayışı Mimesis'in reddedilmesi, modern sanatın temellerini oluşturur. Baigell ve Heyd (2001)'a göre Musevi sanatında bir ikonoklazm süreci yaşanmamıştır, ancak

Hristiyanlık ve İslamiyetteki İkonoklazm etkilerinin yoğun yaşandığı dönemlerde, Musevi Sanatı (görsel sanatlar) hiç görülmez. Musevilerin tarih boyunca yaşadıkları toplumların görsel sanatlara yaklaşımı doğrultusunda davrandıkları, mesela müslüman ülkelerinde yaşayanların İslam'daki tasvir yasağına uydukları ve Musevilik'deki İkinci Emir'le ilişkilendirdikleri; Katolik ve Protestan toplumlarda yaşayanların da aynı şekilde o toplumların yaklaşımları doğrultusunda davrandıkları görülür (Baigell & Heyd, 2001). Solomon (1901) dini ve tarihsel kaynaklara dayanarak, Musevilerin başlangıçtan beri hiç bir zaman plastik sanatlarla meşgul olmadıklarını hatta bu konuda ulusal bir becerileri de olmadığını söyler. Süleyman peygamber, ilk Musevi tapınağını yaparken bile Güney Lübnan'daki Tyre Kralı Hiram'dan tapınağı tasarlayıp inşa edecek yardım talep etmiştir. Süleyman Tapınağı, mimarisinden, mühendisliğine ve işçiliğine kadar tamamıyla bu (Solomon, 1901) yardımıyla inşa edilmiştir (Solomon, 1901). Tıpkı İslamiyette Hat sanatının gelişmesi gibi, pek çok Musevi sanatçı arasında da kutsal sözler ve ayetler, hat sanatı örneklerinde olduğu gibi başlı başına yeni bir sanat formuna dönüşmüşlerdir (Baigell & Heyd, 2001).

Ünlü Musevi teolog ve tarihçisi Dr. Zacharias Fraenkel'e göre tasvirler özellikle de, insan heykelleri Musevi inancına göre yasaktır. Ancak bu heykeller bir şekilde deforme uzuvlar içeriyorsa özel hayatta dahi izin verilebilir (Schwarzschild, 1975). Solomon (1901)'a göre bu tasvir ve putlaştırma yasağı geçmişte İsrailoğullarının Paganlığa karşı bir protestosu, bir karşı duruşu ve savaşıdır. Ona göre, bu misyon hep devam etmiştir ve gelecekte de böyle olacaktır. Musevilikte bir takım liberal ve modern yaklaşımları savunanlar da olmuştur. Bunlardan Moritz Lazarus, Fraenkel'in görüşüne şiddetle karşı çıkar. Lazarus, Fraenkel'in yaklaşımını, Musevi dininin kendini nasıl topluma ve modern hayata yabancılaştırdığının acı bir örneği olarak gösterir. Figürün serbest olması için deformasyonun şart olması ona göre gerçekten uzak, Talmud'dan sözel ifadelerin literal, tek düze bir yaklaşımla yorumlanmasıdır. Lazarus'a göre yanlış olan bu aşırı literal yoruma göre cinsel ifadeler içeren çıplak bir Venüs heykeli deforme bir buruna sahipse serbestken, eksiksiz tasvir edilmiş muhteşem bir Athena heykeli yasaktır (Schwarzschild, 1975).

Musevilikte çağdaş yorumlara göre, bu anlayışların bir çoğu terkedilmelidir. Bizler bu çağda putlara tapılan bir kültürde yaşamadığımıza göre bu tür katı yaklaşımlarda yersizdir (Schwarzschild, 1975). Alman Aydınlanma Çağı temsilcilerinin yönelttiği bir soru olan: "Neden Museviler sanata ve kültüre tarih boyunca bir katkıda bulunmadılar?" sorusuna Musevi düşünürler şöyle cevap vermişlerdir: "Görsel sanatların cazibesine kendini kaptırmadan monoteizme sahip çıkmak ve korumak, Musevilerin tarihsel görevleriydi." (Batnitzky, 1999). Heinrich Graetz, Paganizm ile Musevilik arasında estetik anlayış açısından bir kıyaslama yapar, ona göre tasvir yasağından dolayı Musevilik daha yüce bir estetik anlayışa doğru

gitmiştir. Sanatsal ifade Tanrı kavramının farklılıkları çerçevesinde farklı olarak kendini göstermiştir. Yunan Paganizmindeki görsel ifade tarzları ile Museviliğin sesli ifade ve ritme yönelik ifade tarzı tamamiyle farklı iki yaklaşımdır ve bu müzik ve dinsel şiirsel ifadeye dayalı Musevi anlayışını ortaya çıkarmıştır (Batnitzky, 1999).

Solomon J. Soloman, R. A., (1860-1927) özel olarak bir Musevi Sanatı'ndan bahsedilemeyeceğini söyler, çünkü ona göre gerçek ulusal bir sanat ancak sahip olunan topraklar üzerinde yeşerebilir (Hodin, 1964). Aynı şekilde Martin Buber'e göre de bir Musevi Sanatı vatan denilebilecek topraklar olmaksızın mümkün değildir. Aaron Rosen, vatansız olarak bir tarihin mümkün olamayacağını savunur (Steyn, 2011). Museviler anavatanlarından sürüldükten sonra İsrail devleti kurulana kadar bir ülkeleri olmamıştır. Ancak 19. YY.'in sonuna doğru Doğu Avrupa'da yeniden oluşan bir Musevilik bilincinin oluşumuyla Musevilerin Rönesans'ı diyebileceğimiz bir kültürel ve sanatsal canlanma yaşanmıştır. Sanat yeniden Musevilerin günlük hayatının bir parçası haline gelmiş, Israels, Pissarro, Lieberman, Lesser Ury gibi ustalar ortaya çıkmıştır. Ancak çoğu gibi Macar doğumlu ressam Endre Nemes'de bir Musevi Sanatı olamayacağını savunur, Marc Chagall'ı ise Musevi karakteristiğinde tek sanatçı olarak gösterir (Hodin, 1964). Marc Chagall kendisi de bir Musevi Sanatı tanımına karşı çıkar ancak bir sanatçı olarak Chagall kimliğinin oluşumunda Musevi olmasının büyük etkisi olduğunu söyler. Nemes, çağdaş sanat konusunda da aynı şekilde bir Musevi Sanatı olduğuna inanmadığını söyler, ona göre Museviler çeşitli kültürler içerisinde asimile olmuştur ve İsrail'de ortaya konulan sanat hiç bir şekilde ulusal bir Musevi Sanatı karakteristiği taşımaz (Hodin, 1964).

Ernst Cohn-Wiener'e göre Musevi Sanatını diğerlerinden ayıran şey onun formal özelliklerinde ve üslubunda gizlidir. Musevi Sanatı tıpkı Museviler gibi şanssızdır ve hep başka kültürlerle bağımlı olmuştur. Museviler Geç Antik Dönem, İslam, Bizans, Gotik, Rönesans ve Barok dönemleri boyunca hep bir şekilde var olmuşlar, ancak bulundukları toplumun ve kültürün içerisinde asimile olup, bu toplumlarda diğer çağdaşları olan sanatçılar ne ürettilerse onu üretmişlerdir, normal olarak da onların içinden tıpkı diğerleri gibi Empresyonistler, Ekspresyonistler çıkmıştır (Hodin, 1964).

Hodin (1964) Musevi kültürüne ait bir sanat eserinin şu kriterlere sahip olabileceğini söyler:

1. Sanat eseri, Musevi kökenli bir sanatçı tarafından yapılmıştır.

2. Eserin konusu Museviliğe has bir konu veya Musevi bir yaklaşımla ele alınmış olmalıdır, ki bu kendi içinde tanımlaması çok zor bir kavramdır. Şöyle ki, tarih boyunca Musevi düşünsel yapısında önemli değişimler olmuştur.

3. Musevi bakış açısı algılanabilir olmalıdır. Sadece ideoloji ve his olarak değil, aynı zamanda formal değerler bakımından üslup ve geleneksel özellikler bakımından ayrıştırılabilir olmalıdır.

4. Musevi kültürel ortamında üretilmiş olmalıdır veya spesifik Musevi kültürel özellikleri taşımalıdır.

Ancak, Hodin (1964) her ne kadar bu muhtemel kriterleri belirtmiş olsa da, tarihsel açıdan bu tür bir sınıflandırmanın mümkün olamayacağını yineler. Ona göre, ulusal bir kimlik yerine Musevi sanatının anlaşılması için, sanatçıların var oldukları kültürler içerisindeki daha kapsamlı üst kültürel etkiler ile bağlantıları araştırılmalıdır.

Feigl'a göre Germanik kökenliler ve Musevi sanatçılar, Latin sanatçılarda görülen armoniden yoksundurlar. Bu armoni güneyde yaşayan toplumlara has güneşin oluşturduğu ritim duygusu ile ilgili bir şey olup, güneş olmaksızın akıcı ve ritmik sanat eserinin yaratılması imkansızdır. Aynı şekilde Bornfriend'e göre de nerede yaşarsa yaşasınlar, Musevi sanatçılar Nordik (Kuzeyli, Kuzey Avrupalı) karakteristiği gösterirler. Josef Herman'a göre sanat tarihi süreci göstermiştir ki, Musevi sanatçı ya Ekspresyonist bir tarz benimsemiştir, ya da mutlaka bir süreç sonunda Ekspresyonist trendden etkilenecektir (Hodin, 1964).

Musevi sanatının diğer özelliklerinden biri de, sanat eserinde görülen melankoli ve nostaljidir. Bornfriend bu eserlerin hemen hemen tamamının melankoli izleri taşıdığını söyler, hatta bu izler Picasso'nun Mavi Dönem'indeki figüral çalışmalarında bile görülebilir, ki Picasso ona göre yarı Musevidir (Hodin, 1964). Bu melankolik etkiler belki de Musevilerin acılarla dolu tarihleriyle ilişkili, isteyerek veya istem dışı sanat eserine yansıyan etkilerdir. Hodin (1964)'e göre her ne kadar belirli etnik, iklimsel, geleneksel ve kültürel etkiler taşıyabilirler bile, modernleşme ile birlikte ulusal sanatsal kimliğini koruyabilen hiç bir toplum olmamıştır.

MUSEVİ ESTETİK ANLAYIŞININ KÖKENLERİ

Bolluk ve Bereket

Musevi estetik anlayışının kökeni Downing (2003)'e göre bolluk ve bereket algısına dayanır. Bolluk, fazlalık, özellikle de belirli nesnelerin fazlalığı, güzel ve yararlı olanın gereğinden biraz fazlalığı, bereketli miktarlarda oluşu, Musevi estetik anlayışında özel bir yere sahiptir. Downing (2003) Musevi estetiğinin temelini insani bir his olarak, estetik reaksiyon ve haz için bolluk ve bereketin ön şartı oluşturduğu bir anlayışta arar.

Bu anlayışın kökenini anlamak için Musevilerin, Firavunlar ve kralların baskısı altında ırgat olarak, hizmetkar olarak karınlarını zor doyurdukları dönemleri hatırlamak gerekir. Karnını hiç bir zaman tamamiyle doldurmamış, fakir, sefil bir halk. Öyle ki, başlarındaki toprak ağaları ve krallar çoğu zaman onlara ölmeyecekleri kadar, karınlarını ancak doyuracak kadar mahsulden pay veriyorlar. Bunun fazlası ise sadece güzel bir hayalden ibaret. İyi bir yılda bereketli bir hasılat herkesin yüzünü güldürecekken, yağışsız bir mevsim sonu kötü hasılat, açlıktan ölmese bile hastalıklara dirençsiz düşmekten en az bir kaçını ölüme götürecektir. Ortalama bir yılda ise en azından hayatta kalabileceklerine şükretmeliler. Uzun yıllar bu şartarda yaşamış bir topluluk için hiç şüphesiz, bolluk ve bereket apayrı bir güzelliştir. Ürünün şımardığı, gözlere harika gelen güzel tarlaların görünümü, kalpleri de şenlendirecektir. Her zamanki miktardan biraz bile olsa fazlalık, aylar boyu aileler için karınlarını doyurma şansı verecektir. Bu fazlalık, berekettir, onun ötesinde güzelliştir ve çalışanların bütün hayatına ve davranışlarına doğrudan yansiyacaktır. Duygulara, mimiklere, düşüncelere, şarkılara, şölen ve ritüellerin hazırlığına, kısacası hayatlarının her anına yansiyacaktır. Yıllar boyu karınlarını ancak doyurmuş böyle bir toplum için zayıflık kaçınılmazdır, bunun yanında iyi beslenmiş, tombul biri zenginliği, bolluğu ve bereketi yani kısacası güzel olanı ifade edecektir. Bu anlayış Psalms'daki bolluk bereket ifadeleri olan mısralara bile yansımıştır- Psalm 65 (Downing, 2003).

Güzellik, çoğu zaman dolu bir mideyle eşdeğerdir bu anlamıyla. En azından paylaşılacak bir şeylerin olması, her zamankinden fazla olması, keyiften kahağa attıracak bol ürünli bereketli tarlalar... (Downing, 2003). Bolluğun ve bereketin ve bunlarla bağlantılı her türlü güzellik ve güzel ifadelerin Musevi için ayrı bir yeri ve önemi olduğu açıktır.

“Gözler güzelliğe ve zarafete bakmaktan keyif alır,

Ancak bundan daha güzeli, bir mısır tarlasındaki yeşil filizlerdir.”

(Ecclus 40.22), (Downing, 2003)

Bütün bu bakış açısıyla, erken Musevi sanatı örneklerinde kadın ve erkek figürlerinin hiç bir şekilde zayıf olmadıkları, iyi beslenmiş tombul kişiler oldukları görülür. Zayıf olan çirkindir, hastalıklara açıktır, iyi yiyecek, bol yiyecek, sağlık ve sağlıklı çocuklar demektir, ve bunlar besili ve tombul olanda kendini gösterir. (Downing, 2003).

Tabii ki, bolluk ve bereket sadece şişmanlık, ürün bolluğu şeklinde yorumlanmamalıdır. Bunun ötesinde bağlantılı olarak, yoğun renkler, derin bir kırmızı, doymun bir mor ve mavi, zengin bir siyah, saf bir beyaz, tazeliğin ve filizin

yeşili, metalik ve parlak bir bronz, gümüş ve altın renkleri, en olgun formlarında ayrıca bir haz uyandırır. Bunlara ayrıca kokuları, şekilleri, dokuları, sesleri, aroma ve tatları da eklersek bütünsel bir estetik reaksiyonun oluşumunda, her biri bolluk ve bereketle bağlantılı olarak bir role sahiptir (Downing, 2003).

Franz Rosenweig, uzun geçmişe sahip Alman-Musevi geleneğini benimseyerek, Musevilğin bu dünyadaki rolünü, saf bir monoteizm geleneğini sıkı bir şekilde devam ettirmek olduğunu ifade eder. Bunu ise Musevilik, putlaştırma yaşağına sıkı bir bağlılık aracılığıyla gerçekleştirir. Sadece Rosenweig değil, aynı zamanda Moses Mendelsohn, Heinrich Graetz, Hermann Cohen ve Leo Baeck gibi önemli isimler Musevilğin hiç bir ikon veya idol kullanmaksızın, putlaştırma yaşağına sıkı bağlılık ile aracısız olarak iletişimi benimsediğı tanrı inancının bu dini, Hristiyanlıktan üstün bir din yaptığını savunurlar (Batnitzky, 1999).

KAYNAKLAR

- Baigell, M., & Heyd, M. (2001). *Complex Identities: Jewish Consciousness and Modern Art*. (M. H. Matthew Baigell, Ed.) New Brunswick, NJ/London: Rutgers University Press.
- Batnitzky, L. (1999). Rosenweig's Aesthetic Theory and Jewish Unheimlichkeit. *New German Critique* , 77, 87-112.
- Downing, F. G. (2003). Aesthetic Behavior in the Jewish Scriptures: A Preliminary Sketch. *Journal for the Study of the Old Testament* , 28 (2).
- Hodin, J. P. (1964). The Visual Arts and Judaism. *Art Journal* , 23 (3), 222-225.
- Raphael, M. (2006). The Mystery of the Slashed Nose and the Empty Box- Toward a Theology of Jewish Art. *Journal of Modern Jewish Studies* , 5 (1), 1-19.
- Schwarzschild, S. S. (1975). The Legal Foundation of Jewish Aesthetics. *Journal of Aesthetic Education* , 9 (1), 29-42.
- Silver, L., & Baskind, S. (2011). Looking Jewish: The State of Research on Modern Jewish Art. *The Jewish Quarterly Review* , 101 (4), 631-652.
- Solomon, S. J. (1901). Art and Judaism. *The Jewish Quarterly Review* , 13 (4), 553-566.
- Steyn, J. (2011). Imagining Jewish Art- Differentiating Difference in the Face of Identity. *Third Text* , 25 (3), 362-365.